

סיכום לבגרות תנ"ך

ממ"ד

בראשית פרק ג'

"חטא עץ הדעת"

חמש יחידות

1

ערך: דודי זינגר

הערה: אין להסתמך רק על הסיכומים ללמידה לבגרות, חשוב להתעדכן באתר "ללמוד וללמד"

בפרק ב' כתוב ציווי ה' לאדם בגן עדן :

טז) וַיֹּצֵו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל:
(יז) וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת:

מותר לאדם לאכול מכל העצים בגן עדן חוץ מעץ הדעת
בנוסף מציין הפס' את העונש: " כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת"

שאלה:

כיצד הנחש מפתה את האישה לחטוא ולאכול מעץ הדעת?

תשובה:

בפרק ג' הנחש מציג את האיסור בדרך שונה מכפי שנאמר, במטרה להבליט בפני האישה את חומרת הציווי.

א וְהִנָּחֵשׁ, הָיָה עָרוֹם, מִכָּל חַיַּת הַשָּׁדָה, אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים; וַיֹּאמֶר, אֶל-הָאִשָּׁה, אַף כִּי-אָמַר אֱלֹהִים, לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֵּן.

2

הנחש אומר לאישה שה' אסר לאכול מכל עץ הגן, כאשר האיסור חל רק על עץ הדעת בעוד משאר העצים היה מותר לאכול, ובכך מגדיל הנחש את האיסור.

בפרק ג' הנחש בדברי הפיתוי לאישה מבטל את העונש ואומר:

ד וַיֹּאמֶר הִנָּחֵשׁ, אֶל-הָאִשָּׁה: לֹא-מוֹת, תָּמוּתוּן. הֵן כִּי, יִדְעַ אֱלֹהִים, כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ, וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם; וְהִיִּיתֶם, כְּאֱלֹהִים, יֹדְעֵי, טוֹב וְרַע.

בעוד בפרק ב' הקב"ה צמצם את האיסור לעץ אחד וציין את העונש על מנת לסייע לאדם שלא לבוא לידי חטא.
בפרק ג' הנחש המפתה את האישה לחטוא, משתמש בטקטיקה של הרחבת האיסור והפיכתו לדבר שלא ניתן לקיים אותו, תוך ביטול העונש שמטרתו לסייע לאדם שלא לחטוא.

הנחש מפתה את האישה בכך שהוא מוסיף תועלת שתצמח לה מהחטא והיא הפיכתם למשכלים שיודעים להבדיל בין טוב ורע, שהיא מעלה אלוקית.

ה. פִּי, יִדְעֵ אֱלֹהִים, כִּי בַיּוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ, וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם; וְהֵייתֶם, פֶּאֱלֹהִים, יִדְעִי, טוֹב וְרַע.

לסיכום:

הנחש מפתה את האישה תוך שינוי דבר ה': מרחיב את האיסור ומבטל את העונש, ומוסיף תועלת שתצמח לאישה מהחטא.

ב. וְתֹאמַר הָאִשָּׁה, אֶל-הַנְּחָשׁ: מִפְּרִי עֵץ-הַגֶּן, נָאכַל. ג. וּמִפְּרִי הָעֵץ, אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַגֶּן--אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא תִגְעוּ בוֹ: פֶּן-תִּמְתּוּן

שאלה:

3

כיצד דברי האישה סייעו לנחש לשכנע אותה לחטוא ולאכול מעץ הדעת?

תשובה:

האישה משנה את דבר ה' לגבי האיסור לאכול מעץ הדעת:

בעוד ה' אמר: וּמִעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ.

האישה משנה את האיסור ואומרת שה' אסר לגעת בעץ: "וְלֹא תִגְעוּ בוֹ"

האישה משנה את דבר ה' בדבר העונש לאוכל מעץ הדעת.

בעוד ה' אמר במפורש: כִּי בַיּוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת:

האישה אמרה בספקנות: פֶּן-תִּמְתּוּן

שינוי האיסור של ה' לאכול מעץ הדעת בדברי האישה, סייע לנחש לשכנע את האישה לחטוא, כפי שמופיע במדרש שדחף אותה הנחש והיא נגעה בעץ ולא נענשה, ראתה האישה שהעונש לא מתקיים ומורא מפני העונש שמטרתו למנוע מהאדם לחטוא התבטל.

שינוי דבר ה' בדבר העונש לאוכל מפרי עץ הדעת הביא את האישה לספקות בדבר ודאות העונש, ובכך מורא העונש שמטרתו למנוע מהאדם לחטוא התבטל.

ז ותפקחנה, עיני שניהם, וידעו, כי עירמם הם; ויתפרו עליה תאנה, ויעשו
להם חגרת. ח וישמעו את-קול יהוה אלהים, מתהלך בגן--לרוח היום;
ויתחבא האדם ואתו, מפני יהוה אלהים, בתוך, עץ הגן

הערה:

אדם וחוה הבינו שהם ערומים והתלבשו.

עוד בטרם נענשו אדם וחוה, הם ידעו שחטאו ומצאו עצמם במעמד של נמלטים
מאת ה'.

רש"י:

וידעו כי ערומים הם - אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא מהו וידעו כי
עירומים הם, מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה:

אדם וחוה ידעו שהם ערומים עוד לפני החטא, אך אחרי שחטאו **הרגישו** עצמם
ערומים ממצוות, שמצווה אחת הייתה להם לשמור והם לא הצליחו ועכשיו נשאר
ללא מצוות. לפי רש"י וידעו כי ערומים -לא מדובר במצב פיזי, אלא במצב רגשי
רוחני (ערומים ממצוות).

דו- שיח בין ה' לחוטאים:

ט ויקרא יהוה אלהים, אל-האדם; ויאמר לו, איפה

שאלה:

הרי יודע ה' היכן נמצא אדם, מדוע שואל ה' איכה? היכן אתה? מה היה מטרת ה'
בכך שפתח את דבריו בשאלה שהוא יודע את התשובה שלה?

תשובה: רש"י

איכה - יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב
אם יענישהו פתאום. וכן בקין (בראשית ד ט) אמר לו אי הבל אחיך.

ה' שואל את האדם איכה, בשביל לא להפחיד אותו, ובכך מרגיל ה' את אדם
למציאות שבה ה' מדבר אליו.

י וַיֹּאמֶר, אֶת-קֶלֶךְ שְׁמַעְתִּי בְּגוֹן; וַאִירָא כִּי-עִירָם אֲנֹכִי, וְאַחֲבָא . יא וַיֹּאמֶר--
 מִי הִגִּיד לְךָ, כִּי עִירָם אֶתָּה; הֲמִן-הָעֵץ, אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבַלְתִּי אֲכֹל-מִמֶּנּוּ--
 אֲכַלְתָּ . יב וַיֹּאמֶר, הָאָדָם: הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי, הִוא נָתַנָּה-לִּי מִן-הָעֵץ
 וְאָכַל .

הסבר:

אדם בהתנהגותו הסגיר את עצמו והוכיח שהוא ידע שחטא, אחרת לא הייתה לו סיבה לברוח מה.

אדם הסביר לה' את התנהגותו בכך שהאישה שה' נתן לו היא שגרמה לו לחטוא

רש"י

אשר נתת עמדי - כאן כפר בטובה

רש"י מציין חטא נוסף שחטא בו אדם, בכך שהיה כפוי טובה כלפי ה' שדאג שתהיה לו חברה ויצר עבורו את חוה, ועכשיו שחטא מאשים אדם את ה' בכך שיצר את חוה שגרמה לו לחטוא ובכך מאשים אדם גם את חוה וגם את ה'.

נשים לב לכך שאדם לא לקח אחריות על מעשיו והאשים את חוה ואת ה'.

יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לְאִשָּׁה, מַה-זֹּאת עָשִׂית; וַתֹּאמֶר, הָאִשָּׁה, הִנְחָשׁ
 הִשְׁיֵאֲנִי, וְאָכַל

הערה:

נשים לב לשני הבדלים פניית ה' אל אדם לבין פניית ה' אל חוה:

- בניגוד לפניית ה' אל אדם בשאלה: מי אמר לך שחטאת, האם אכלת מהעץ שציוות אותך לא לאכול?, פונה ה' בתוכחה אל חוה באשמה " מה זאת עשית"

- בפניית ה' אל אדם מציין ה' את החטא " הֲמִן-הָעֵץ, אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבַלְתִּי אֲכֹל-מִמֶּנּוּ—אֲכַלְתָּ" ובפניית ה' אל חוה כתובה שאלה כללית " מה-זאת עשית"

נשים לב שגם האישה לא לקחה אחריות והאשימה את הנחש.

יד ויאמר יהוה אלהים אל- הנחש, כי עשית זאת, ארוור אתה מכל- הבהמה,
ומכל חית השדה; על- גחנך תלך, ועפר תאכל כל- ימי חיך. טו ואיבה אשית,
בינך ובין האשה, ובין זרעך, ובין זרעה: הוא ישופך ראש, ואתה תשופנו עקב

הערה:

בניגוד לאדם וחוה שה' פונה אליהם לפני שמעניש אותם, אל הנחש פונה ה' מידית בעונש.

רש"י:

כי עשית זאת - מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית.

**שאלו שאלו למה עשית זאת, היה לו להשיב: דברי הרב ודברי התלמיד
דברי מי שומעין:**

רש"י מסביר את הסיבה להבדל בין פניית ה' לאדם וחוה לבין פניית ה' לנחש, בכך שה' לא רצה לתת לנחש אפשרות לתרץ ולומר שאין זאת אשמתו שאדם וחוה חטאו, שכן דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, כלומר בין הציווי של ה' לבין הפיתוי של הנחש היו צרכים אדם וחוה לשמוע בקול ה', כפי שהתלמיד צריך להקשיב לרב ולא להקשיב לתלמיד של הרב כאשר הוא אומר לו דברים הפוכים מדברי הרב.

ומכאן לומד רש"י כלל שאדם המסית לא מאפשרים לו לתרץ את מעשיו וללמד זכות על חטאו.

רמב"ן:

הסיבה שלאשה נאמרה תוכחה כללית "מה זאת עשית", היא מאחר והאישה גם אכלה מעץ הדעת וגם החטיאה את אדם בעוד אדם עשה חטא ספציפי יותר שאכל מעץ הדעת.

העונש:

בכל העונשים נחפש את הקשר בין החטא לבין העונש, מתוך הבנה שה' מעניש את האדם **במידה כנגד מידה**, כלומר סוג העונש וגודלו יהיה בהתאם לסוג החטא וגודלו, שיש השגחה פרטית של ה' על כל אדם והוא גומל לאדם לפי מעשיו.

הנחש :

החטא	העונש
ניצול התכונה המיוחדת שנתן ה' לנחש להיות ערום מכל חית השדה, לפיתוי חוה.	ארור אתה מכל הבהמה ומכל חיות השדה
הנחש הסית את חוה לאכול מעץ הדעת	עפר תאכל כל ימי חיידך
הנחש ניצל את הקרבה בינו לבין האישה	איבה אשית (שינאה אשים)... בין זרעך ובין זרעה

חוה :

החטא	העונש
חוה השפיעה על אדם לחטוא	והוא (אדם) ימשול בך
האישה חטא בשביל ליהנות מפרי העץ ש"טוב העץ למאכל..."	הרבה ארבה את עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים

אדם :

אדם אכל מעץ הדעת ונענש בכך שהאדמה תקולל והוא יצטרך מעכשיו לעבוד את האדמה בשביל לגדל את המזון מהאדמה

בנוסף נענשו אדם וחוה בגרוש מגן עדן, מתוך חשש שיתפתו לאכול מעץ החיים, ובכך יבוא לידי כפירה ויחשוב שבזכות חיי הנצח הוא אל.

7

כב ויאמר יהוה אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת, טוב ורע; ועתה פן- ישלח ידו, ולקח גם מעץ החיים, ואכל, וחי לעלם. כג וישלחהו יהוה אלהים, מגן-עדן--לעבד, את-האדמה, אשר לקח, משם. כד ויגרש, את-האדם; וישפן מקדם לגן-עדן את-הפרדים, ואת להט החרב המתהפכת, לשמר, את-דרך עץ החיים

קושי: (רמב"ן)

קשה לרמב"ן מדוע נענשה האישה, הרי הציווי שלא לאכול מעץ הדעת נאמר מה' רק לאדם ולא לחוה?

תירוץ:

האישה נכללה בציווי שנאמר לאדם ואף ידעה ממנו, כפי שניתן גם להוכיח מדברי חוה לנחש " ומפרי העץ, אשר בתוך-הגן--אמר אלהים לא תאכלו ממנו, ולא תגעו בו: פן-תמתנו"

קושי:

בפרק ב' בציווי לאדם שלא לאכול מעץ הדעת אמר ה' " כי ביום אכלך ממנו מות תמות", אנו רואים שבסופו של דבר העונש היה שונה, כיצד התקיימה עונש המוות?

תירוץ:

אדם וחווה שאכלו מעץ הדעת נענשו במוות בכך שחייהם בגן עדן נגמרו.

מדרש - מדרש תדשא פרק ז'

אמר רבי פנחס בן יאיר:

העץ הזה עד שלא אכל ממנו אדם הראשון, לא נקרא שמו אלא עץ בלבד, כשאר כל העצים, אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב"ה נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו, כמו שמצינו דברים רבים שנכתבו שםם תחלה על שם סופן...

ולמה צווה אותו הקב"ה שיאכל מכל עץ הגן ומנע לו אחד מהם?

כדי שיהיה רואה אותו תמיד וזוכר את בוראו ומכיר שעול יוצרו עליו, ושלא תהא רוחו גסה עליו.

הערה:

8

מהמדרש אנו למדים שעץ הדעת היה עץ ככל העצים, ולא נקרא העץ בשם עץ הדעת, אלא על שם סופו, שמתוך כך שהיה איסור לאדם וחווה לאכול מאותו העץ והם לא מדו בציווי התגלה שאינם יודעים להבדיל בין טוב ורע.

ועדיין קשה למדרש, מדוע היה צריך ה' להעמיד את האדם בפני איסור, אם העץ היה ככל העצים?

ומתוך המדרש שמטרת האיסור לאכול מעץ הדעת הייתה להזכיר לאדם את המחויבות שיש לו כלפי יוצרו כלפי ה', ומתוך כך יתנהג בצניעות ולא תהיה רוחו גסה עליו.

מהמדרש נלמד שמטרת המצוות לחנך את האדם לזכור את יוצרו לזכור את ה' שלא נבוא לידי גסות רוח.